

5. Пахсарьян Н. Т. Литература и паралитература: проблемы интерференции / Н. Т. Пахсарьян // Избранные статьи о французской литературе: [Монография]. – Днепропетровск : АРТ-ПРЕСС, 2010. – С. 155–156.
6. Bachelard G. L'eau et les rêves. Essai sur l'imagination de la matière / Gaston Bachelard. – Paris : Librairie José Corti, 1993. – 226 p.
7. Durand G. Les structures anthropologiques de l'imaginaire / Gilbert Durand. – Paris : PUF, 1963. – 518 c.

УДК 82-12: 82-2

С. М. Винар,*Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич***КОМУНІКАТИВНА РОЛЬ РЕМАРКИ В «ДРАМИ ДЛЯ ЧИТАННЯ»**

У статті на прикладі драматичної поеми Лесі Українки «Іфігенія в Тавриді» розглянуто структуру та семантику ремарки як необхідної складової драматичного твору. Особливу увагу зосереджено на комунікативних особливостях ремарки в «драмі для читання» та її значенні для сприйняття твору реципієнтом.

Ключові слова: «драма для читання», ремарка, комунікативна функція, реципієнт.

В статье на примере драматической поэмы Леси Украинки «Ифигения в Тавриде» рассматривается структура и семантика ремарки как необходимой составляющей драматического произведения. Основное внимание сосредоточено на коммуникативных особенностях ремарки в «драме для чтения» и ее значении для восприятия произведения реципиентом.

Ключевые слова: «драма для чтения», ремарка, коммуникативная функция, реципиент.

The article deals with the problem of the structure and semantics of the remark as a necessary component of a dramatical piece by the example of dramatic poem «Iphigenia in Tauris» (Lesya Ukrainka). The author places special emphasis on communicative characteristics of the remark in «drama for reading» and its significance for the perception of the work by the recipient.

Key words: drama for reading, remark, communicative function, recipient.

Постановка проблеми. Дія та конфлікт правомірно вважаються основними жанровими ознаками п'єси, де зазвичай варіюються композиція, проблематика, особливості поетики. Однак у сучасній критиці існує думка про те, що дія – лише окрема складова організації драматичних творів, а не обов'язкова норма для цього роду літератури. Конфлікт як основну рушійну силу драми теж розуміють по-різному. Зокрема, нова драматургія кінця XIX – початку XX ст. характеризується конфліктом, який часто виступає як конфлікт ідей. Такі п'єси складають у світовій драматургії цілий пласт і утворили жанровий різновид, який отримав назву «драма для читання». Прикметною рисою «драм для читання» є постановка серйозних, інтелектуальних проблем, філософська насиченість, наявність внутрішнього конфлікту, конфлікту тонких духовних сфер, який часто залишається імпліцитним. Ця жанрова форма порушує традиційні драматургічні канони і моделює свої власні прийоми та принципи побудови, створює парадигму, відмінну від класичної аристотелівської драми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Жанрові та композиційні особливості «драми для читання» продовжують протягом тривалого часу викликати інтерес вчених. Істотний внесок в теорію питання зробили, зокрема, вітчизняні науковці – Л. Дем'янівська [2], Б. Мельничук [5], А. Речка [6], М. Суліма [7], С. Хороб [9] та ін. Зокрема і сьогодні у літературознавстві дискутується питання «несценічності», «читабельності» драматичної поеми, яке, проте, неодноразово спростовується театральною практикою.

Постановка завдання. Для сучасного літературознавства з його зацікавленістю комунікативними можливостями художнього твору неабиякий інтерес може викликати питання інтерпретації структурних і семантичних елементів «драми для читання» у площині комунікації, що дало б змогу з'ясувати феномен сприйняття «несценічної» драми реципієнтом.

Метою нашої розвідки є спроба розкрити комунікативні особливості ремарок Лесі Українки на прикладі драматичної сцени «Іфігенія в Тавриді» (тут і далі збережено авторське написання), дослідження їх комунікативного навантаження та функцій у структурі «драми для читання».

Виклад основного матеріалу. Твори, що можуть потрактовуватися як «драми для читання», писали Г. Ібсен, М. Фріш, Г. Гауптман, М. Метерлінк, Б. Шоу та ін. При розгляді драм в аспекті їх читабельності привертає особливу увагу драматургія Лесі Українки. Насамперед із творчістю Лесі Українки пов'язують становлення жанру драматичної поеми (чи «драми для читання») в українській літературі. Драматизм почуттів і думок, притаманний ліриці і поемам Лесі Українки, поступово змусив поетесу вдатися до найвідповіднішої жанрової форми – драматичної поеми. У своїх творах Леся Українка намагалася віддати перевагу ліричному елементу, безпосередньому вияву власних роздумів, почуттів, переживань. Жанр драматичної поеми давав поетесі можливість з найбільшою повнотою втілювати цей задум, адже драматичний елемент органічно підсилював конфліктне начало, в той час як ліричний елемент давав широкий простір для безпосереднього вияву багатьох суб'єктивних поглядів поетеси.

У залежності від домінант епічних чи ліричних елементів у згаданому типі творів виділяють ліризовану та епізовану «драми для читання». Для ліризованої «драми для читання» характерним є використання монологу як засобу висвітлення внутрішнього світу героя, що особливо є характерним для аналізованого нами твору «Іфігенія в Тавриді». Прикметною рисою «драм для читання» є постановка серйозних, інтелектуальних проблем, філософська насиченість, концентрація уваги на сутності відтвореного предмета, цим обумовлюється тяжіння відповідних текстів до алегоричності, символіки, закодованості змісту. Навіть серед драматичних поем української поетеси «Іфігенія в Тавриді» драма займає особливе місце. Думки про історичну Тавриду поєдналися в ній з почуттям туги за батьківщиною, історичний символізм переплівся із символізмом античним. Філософські питання суті життя і смерті, що розв'язуються у складній боротьбі думок і почуттів, любов до вітчизни становлять ідейну основу цього твору. У традиційній драмі дія/подія є основним комунікативним засобом вираження сутності персонажів, в той час як для драматичної поеми важлива не так єдність дії, як єдність думки, наскрізної ідеї. В «драмі для читання» дія проявляється не так зовнішньо, як внутрішньо, напруженість сюжету передають не події, а ситуації, озвучені в діалогах та монологах героїв. «Драми для читання» сюжетно простіші, зате сповнені складних філософських узагальнень, інколи схожі на тривалий статичний діалог або ж монолог героїв. Так, Ю. Шевельов визначає деякі твори Лесі Українки як «драми для читання» за головною ознакою – домінантою слова, а не дії.

У Лесі Українки здебільшого не вчинки дають життя драматичній дії, а думка рухає дію і є причиною конфлікту. Основний, внутрішній конфлікт «Іфігенії» – у самій героїні драми. Фабульна сторона поступається безпосередньому ана-

лізу думок та почуттів героїні. Рушійною силою «Іфігенії в Тавриді» є не конфліктне зіткнення характерів, а конфлікт думок, душевна боротьба героїні. Іфігенія бореться сама з собою, зі своїми сумнівами і ваганнями: *О, Артемідо, рятуй мене від мене, захисти!* (Тут і далі текст цит. за [8]).

Специфічною ознакою драматичної поеми, прикладом якої може слугувати «Іфігенія в Тавриді» Лесі Українки, стає зміна природи й функцій авторської ремарки. Науковим усвідомленням специфіки авторської ремарки в українських драматичних творах активно займаються вітчизняні літературознавці С. Хороб, М. Сулима, Ю. Ганошенко та ін. У драматургії ремарка традиційно сприймається як пояснення, що виконує певні функції. Ремарку розглядають як авторський інструктаж, призначений режисеру, акторам. Вона описує місце й час дії, додає штрихи до образу героя, розкриває суть авторського бачення тієї або іншої сцени. Власне кажучи, цим функції ремарки в традиційній драматургії й обмежуються. Серед найбільш значущих традиційних ознак ремарки можна виокремити, по-перше, той факт, що текст ремарки несе специфічну, вузькопрофесійну інформацію, яка призначена лише тим, хто безпосередньо задіяний у підготовці й здійсненні театральної постановки.

Оскільки в драмі вирішальне значення має мова персонажів, що виражає їхні вольові дії й саморозкриття характерів, а її супроводжує ремарка, то вважаємо доречним розглянути її комунікативну спрямованість в тексті. А. Речка аналізує ремарку як один із головних структурних чинників, за якими п'єса трактується як «драма для читання», завдяки чому ремарка виводиться з категорії другорядних елементів драматичного твору [6]. Ці «авторські пояснення... стосовно умов та часу дії, зовнішнього вигляду та поведінки дійових осіб» [4, с. 587] виконують у драматичній поемі Лесі Українки значно ширшу роль, ніж у традиційній драмі. Ремарки драматургічного твору Лесі Українки, як і, наприклад, у Чехова, Ібсена, Гауптмана та інших, виходять за межі тільки допоміжного, службового елементу і стають засобом розкриття ідеї драми. Про цю завантаженість ремарки згадує й Я. Апушкін [1, с. 161–168]. Інколи вони обмежені і доведені до кількох слів, але здебільшого ремарки в українській поетесі розгорнуті, широкі, мають свій стиль, а не тільки службове значення і відіграють велику ідейно-художню функцію. Внутрішньо виправданий і конче потрібний, скажімо, опис місця дії у драматичній поемі «Іфігенія в Тавриді», де зображено не лише статую Артеміди Таврійської перед її храмом «з дорійською колонадою і широкими сходами», але й дуже мальовничо відтворено навколишній кримський пейзаж: місце над морем, «голі, дікі, сіро-червоні скелі, далі узгір'я, поросле буйними зеленощами: лаврів, магнолій, олів, кипарисів». Створений тут авторською ремаркою опис місця дії зберігається протягом усієї сцени і створює особливий емоційно-зоровий ефект. Значне місце у ремарці, як бачимо, відведене описовості оповідального типу, нетиповій для драматургії. Зрозуміло, що подібні ремарки не можна обмежити рамками авторських приміток, які відіграють інертну, суто службову роль. Це необхідний, психологічно вмотивований компонент, порушення якого привело б до композиційного та ідейно-естетичного розладу. Прийняття цієї інформації до відома допоможе реципієнту глибше усвідомити суть образу, який втілюється. Такі вказівки, які ми зустрічаємо у ремарках Лесі Українки (особливо це стосується пейзажів), реалізувати на сцені повною мірою іноді неможливо. Ремарки у Лесі Українки надзвичайно образні й емоційно насичені, їх можна розглядати як прозові уривки. Ремарки стають уже не допоміжними, а повноцінними елементами текстової структури, а адресатом їх тепер є не лише постановник або актор, а й читач.

Важлива роль у ремарках належить тим деталям, які оточують героїню. Леся Українка не перевантажує твір предметним антуражем. Поетеса надає перевагу не портретному зображенню (нам відомо лише, що «Іфігенія в довгій одежі і з срібною діадемою над чолом»), а деталям, які посилюють психологічну характеристику героїні. За допомогою лінгвістичних засобів, з вираженим оцінним компонентом фіксується тільки найнеобхідніше, те, що проливає світло на характер героя, чи на його становище. Так, в уяві поетеси вимальовується навіть така, здавалось би, незначна деталь: «стежка від храму до моря, виложена мармуром». Ця обширна ремарка виступає не лише об'єктивною зарисовкою, що допомагає відтворити в уяві розкішну обстановку Таврійського храму, але й свідчить про любов людей до своєї богині, жрицею якої є Іфігенія, про їхнє поклоніння перед Артемідою, а отже, і про їхню шану до жриці.

Обмеженість драми в передачі думок, почуттів, переживань переборюється сценічним відтворенням інтонацій, жестів, міміки, що нерідко фіксується драматургом у ремарках. Тому, навіть, і значно коротші ремарки у п'єсі не просто вказують на поведінку героїні на сцені, а мають значно глибший підтекст. У них поетеса (на основі зовнішніх проявів – жестів, міміки, а також мовної інтонації) намагається передати душевний стан своєї Іфігенії, ті почуття, які терзають її серце. А монолог дає уже найповнішу картину внутрішнього життя. Дівчина «падає на коліна перед олтарем і простягає в розпачі руки до статуї». Це «в розпачі» і різкий контраст благаючої Іфігенії: *Прости мене, величній богине!* [8, с. 167] та безмовної, холодної статуї допомагають поетесі передати всю глибину горя Іфігенії. Для розкриття характеру драматичного героя, як зазначає дослідник творчості Лесі Українки Л. П. Кулінська, однаково важливим є і те, «що він говорить, і те, як він говорить, хоч останнє теж найтісніше пов'язане із що...» [3, с. 138]. Таким чином, внутрішнє, душевне, те, що становить суть людини, передається через зовнішнє. Через інтонацію рухи (вказівки на які ми знаходимо в ремарці) розкривається трагізм ситуації, в якій перебуває героїня, її ставлення до змісту сказаного і особливо тоді, коли відчувається суперечливість між вимовленими словами (згідно обов'язку) та її власними переживаннями: *Устами я слова сі промовляю./ А в серці їх нема...* [8, с. 168]. Читачам відповідно ремарка допомагає візуалізувати прочитане, привносить значну додаткову інформацію до основного масиву драматургічного тексту.

Момент особливого драматизму у сцені (Іфігенія близька до того, щоб вкоротити собі життя, така невимовно важка для неї розлука з батьківщиною) супроводжується ремаркою: «*дістає з-за олтаря жертвний ніж, одкидає плац і заміряється мечем проти серця, але раптом пускає меч додолу*». Підготовлена авторським коментарем, ця сцена виступає як самостійний сюжетний епізод. Дія тут постає перед нами не в розвитку, а як моментальна акція, як спалах, як підсумок продуманого і вирішеного для себе.

Закінчується драма ремаркою «*тихою, рівною ходою віддаляється Іфігенія в храм*». Акцентуацію, завдяки інверсії головних членів речення, зроблено на епітети «*тихою, рівною*», якими схоплено найосновніше – вони вказують на душевний спокій, свідчать про ті зміни, які відбулися в думках дівчини після того, як вона прийняла героїчне рішення – жити заради своєї батьківщини. У цьому випадку ремарка не просто авторський акомпанемент, вона є засобом розкриття основної думки драми. З її допомогою дається чітке уявлення про те, що рішення Іфігенії – психологічно обумовлене.

Висновки. Ремарки-описи, ремарки-ретроспекції, ремарки-монолози, які зустрічаються читачеві у Лесі Українки, є комунікативними ланками і можуть бути потрактовані як функціонально важливі, а не допоміжні. Такі чисто сценічні засоби, які ми знаходимо у ремарках, як вказівка на інтонацію, опис жестів, погляду, є тими засобами невербальної комунікації, які доповнюють і поглиблюють зміст тексту, надають йому відповідних специфічних відтінків, формують емоційно-психологічний підтекст. Ремарка несе додаткову інформацію, що має відношення не тільки до театральної по-

становки, а й до збагнення змісту п'єси як літературного твору загалом. Отже, ремарка в «драмі для читання» нерідко має інтертекстуальний характер, що підкреслює її спрямованість, насамперед на читача п'єси, її функції виходять за рамки традиційних: вона розширює контекст твору, акцентує авторську настанову на сприйняття тексту реципієнтом, тому специфіка ремарки може становити інтерес для подальшого дослідження її в комунікативній площині.

Література:

1. Апушкін Я. В. Драматическое волшебство / Я. В. Апушкін. – М. : Молодая гвардия, 1966. – 176 с.
2. Дем'янівська Л. С. Українська драматична поема: Проблематика, жанрова специфіка / Л. С. Дем'янівська. – К. : Вища школа, 1984. – 160 с.
3. Кулінська Л. П. Поетика Лесі Українки / Л. П. Кулінська. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1967. – 256 с.
4. Літературознавчий словник-довідник / [Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін.]. – К. : ВЦ «Академія», 1977. – 752 с.
5. Мельничук Б. І. Драматична поема як жанр: Літературно-критичний нарис / Б. І. Мельничук. – К. : Дніпро, 1981. – 143 с.
6. Речка А. М. Жанрова специфіка «драми для читання»: автореф. дис... канд. філол. наук : 10.01.06 / А. М. Речка / НАН України. Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К., 2002. – 20 с.
7. Сулима М. Становлення ремарки в українській драматургії XVII–XVIII ст./ Микола Сулима // Магістеріум. – К., 2000. – Вип. 4.: Літературознавчі студії. – С. 17–22.
8. Українка Л. Іфігенія в Тавріді // Леся Українка. Зібрання творів : у 12 т. – К. : Наукова думка, 1975. – Т. 1 : Поезії. – С. 165–170.
9. Хороб С. І. Українська драматургія крізь виміри часу (теоретичні та історико-літературні аспекти драми) : Збірник наукових статей. – Івано-Франківськ, 1999. – 200 с.

УДК 811.112.2'42

О. Б. Галицька,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОМОВНОГО ЛАУДАТИВНОГО ДИСКУРСУ

Комунікативно-прагматичні особливості німецькомовного лаудативного дискурсу. Галицька О. Б. У статті розглянуто передусім комунікативно-прагматичні функції, які лаудація виконує в німецькому лаудативному дискурсі. Описано жанрові варіації лаудативного дискурсу з аналізом особливостей висловлення лаудації у німецькій лінгвокультурі. Проаналізовано засоби вербальної репрезентації лаудації в німецькомовному лаудативному дискурсі.

Ключові слова: лаудація, лаудативний дискурс.

Коммуникативно-прагматические особенности немецкоязычного лаудативного дискурса. Галицкая Е. Б. В статье рассматриваются прежде всего коммуникативно-прагматические функции, которые лаудация выполняет в немецком лаудативном дискурсе. Описаны жанровые вариации лаудативного дискурса с анализом особенностей выражения лаудации относительно немецкой лингвокультуры. Проанализированы средства вербальной репрезентации лаудации немецкоязычного лаудативного дискурса.

Ключевые слова: лаудация, лаудативный дискурс.

Communicative-pragmatic peculiarities of German language laudatory discourse. Halytska O. B. The article deals, first of all, with the communicative-pragmatic peculiarities of modern German language laudatory discourse. Laudatory discourse is defined as a communicative event where key speaker's is intention to express laudation. Laudation is also exerted verbally in the sense that it can be used to change social relations and subject positions. Laudation proves to be a means of expressing evaluating positive attitude to the environment. Laudatory discourse sometimes entails processes of mutual address and response, with all participants taking the role of both speakers and listeners, and becoming both emotionally involved to the point of engaging. In this article we explore how participants come to «feel socially organized unit» through the laudatory speech of jubilee and marriage ceremonies. The speakers have «positive face», the consistency of self-image and the desire that this self-image be respected and approved. Laudatory discourse must be seen as a frame for participation and interaction.

This paper also examines the specific functions laudation may perform in the German laudatory discourse. Speech genres of German laudatory discourse are distinguished with regard of the communicative purpose and include jubilee speech and the best man's speech as the prototype genres of this discourse. The article examines the linguistic (stylistic, lexical, syntactic, morphological) means of expressing laudation in modern German language laudatory discourse. Ways of verbalizing communicative strategies and tactics of modern German language laudatory discourse are highlighted. The pragmatic power of performative utterances was located in words themselves, and by itself considered sufficient to create or change social reality (e.g. a marriage). German laudatory discourse has been proved to reveal cultural, social peculiarities.

Key words: laudation, laudatory discourse.

Постановка наукової проблеми та її значення. Переважна більшість нових мультимовних міжкультурних напрямів, які з'явилися у культуроантропологічнозорієнтованій лінгвістиці останнім часом, залишаються здебільшого на периферії інтересів широкого загалу вітчизняних лінгвістів. Етноспецифіка комунікації належить до найцікавіших і чи не найважливіших спрямувань у зіставному мовознавстві / компаративістиці. Тому як ніколи постала проблема формування міжкультурної комунікативної компетентності на засадах толерантності до чужоземних культур та мов, терпимості до чужих культурних стандартів [3, с. 416].

Аналіз досліджень цієї проблеми. У панорамі досягнень світової міжкультурної комунікативної лінгвістики належним чином презентовані теоретична думка та практичний доробок професорів С. Г. Тер-Мінасової, Н.- J. Lüsebrink, J. Bartminski, W. Chleba [4; 8; 10]. Систематизовані описи національних відмінностей у мовленнєвих етикетах простежують в етнолінгвістичних працях А. Вежбицької [11].

У центрі зацікавлені українських мовознавців – національно-специфічні характеристики вербального й невербального планів вираження комунікативної ситуації «виправдання» у різномовних художніх дискурсах (див. праці І. Р. Корольова) [1], лаудація в американській та британській лінгвокультурах (М. Д. Рижикова) [2]. Комунікативно-прагматичні особливості сучасного лаудативного дискурсу – тема малодосліджена, зокрема, в німецькій площині наукові пошуки такого характеру досі не проводилися. У цій статті спробуємо простежити національно-специфічні особливості німецькомовного лаудативного дискурсу.